

Prikaz knjige Denivera Vukelića *Magija na hrvatskom povijesnom prostoru*

Autor: Damir Kopljar

Pitanje magije i nadnaravnog uvijek je privlačilo i fasciniralo ljude. Magičnost je gotovo nemoguće odvojiti od religioznosti i nadnaravnog. Gotovo svaka religija bitne postavke svojega identiteta temelji na nekom vidu magičnosti i nadnaravnosti. Sve tri monoteističke religije u svojim ishodišnim fazama bilježe značajne nadnaravne događaje koji u velikoj mjeri oblikuju temelj i esenciju oko koje će se graditi daljnja teološko-religiozna struktura. Monoteističke religije ne govore o magiji, nego o božjim znakovima ili božjim intervencijama, ali ono što pojam magije povezuje s prethodno spomenutim pojavama jest prisutnost nadnaravnog. Osim kod religije, pojmove nadnaravnosti često susrećemo i kod mitova o formiranju naroda. Pritom se najbolje prisjetiti hrvatskog mita o „kletvi kralja Zvonimira“, koja nas je zadesila zbog nacionalne izdaje i proklela na tisućugodišnje življenje pod stranim vladarima. Pitanje magičnosti i nadnaravnosti vječita je tema i inspiracija, kako za pojedinca, tako i za cijele narode, i baš zbog toga ova knjiga budi veliko zanimanje čitatelja.

Autor Deniver Vukelić po struci je profesor povijesti i hrvatskog jezika i književnosti. Diplomirao je 2009. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, a doktorski studij završio je 2018. godine također na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu s radom *Utjecaj magijskih predodžaba na oblikovanje hrvatskog kulturnog identiteta*. Kao vanjski suradnik 2020. godine osmislio je i držao izborni kolegij *Progoni vještica u Europi i Hrvatskoj u srednjem i ranom novom vijeku* na odjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.¹

Knjiga *Magija na hrvatskom povijesnom prostoru* objavljena je u nakladi Školske knjige 2021. godine, a nastala je na temelju doktorske disertacije *Utjecaj magijskih predodžaba na oblikovanje hrvatskog kulturnog identiteta*. Doktorska disertacija detaljno je preuređena i obogaćena mnogobrojnim novim spoznajama nastalim u procesu pisanja ove knjige.²

Glavna vrijednost knjige je u činjenici da autor studiozno i uz pomoć povijesno-znanstvenih metoda govori o magijskim fenomenima i vjerovanjima na hrvatskom prostoru od prapovijesnih vremena pa sve do danas. Ovo je prva knjiga koja na takav sveobuhvatan način prikazuje vjersko-magijsku povijest prostora na kojemu se danas nalazi Hrvatska te objašnjava

¹ Deniver Vukelić, *Magija na hrvatskom povijesnom prostoru* (Zagreb: Školska knjiga, 2021.), 748.

² Vukelić, 2021., 17.

na koji su se način vjera, magija i kulturni identitet preklapali, međusobno obuhvaćali i zajednički razvijali.

Knjiga je svojim sadržajem veoma opsežna i napisana je na 750 stranica. Prema sadržaju dijeli se na predgovor i uvod koji prethode samoj temi, a to je opis povijesnog razvoja magije i vjerskih rituala na području Hrvatske. Nakon uvoda i predgovora slijede dvije velike cjeline koje gotovo u potpunosti dominiraju ovom knjigom. Prva cjelina naziva se *Što je magija i kako je dijeliti* i u njoj autor pokušava na nominalnoj razini objasniti razliku između sličnih, ali opet supstancijalno vrlo različitih pojmova.

U prvom dijelu autor pokušava objasniti razliku između magije, religije i znanosti te u daljnjem tekstu razrađuje pojam magije i objašnjava različite podjele koje postoje unutar zajedničkog i sveobuhvatnog pojma magije. Prvo je poglavlje kraće i sadrži približno 260 stranica.

U drugom dijelu čiji naslov glasi *Razvoj magije na hrvatskom povijesnom prostoru* autor radi odmak od pravno-tehničkih pojmova i počinje priču o razvoju magije kroz povijest na hrvatskom tlu. Tu priča započinje u prapovijesti, a završava u suvremenom društvu objašnjavajući pojmove kao što su New age i moderno vještičarenje odnosno wicca. Ovaj dio knjige podijeljen je na četiri velika poglavlja, od kojih je svako dodatno podijeljeno na manje cjeline. Drugi dio knjige sadržajem je obimniji od prvog dijela i napisan je na približno 400 stranica.

Na kraju knjige nalazimo pogovor i zahvale, bibliografiju, kazalo imena i naziva i autorovu biografiju.

Kao što je prethodno navedeno, autor u prvom dijelu knjige navodi najbitnije pojmove koji se mogu svesti pod zajednički pojam magije ili nadnaravnog te ih pokušava definirati i objasniti. Sam pojam magije nije lako definirati te se on kroz povijest razvijao i dobivao različita značenja i kontekste. Iz lingvističke perspektive smatra se da je riječ magija nastala od praindoeuropske riječi „magh“ koja se onda u formi staroperzijskog „maguš-a“ proširila na ostale jezike mediteranskog bazena kao što su grčki, latinski i hebrejski.³ U prvom dijelu knjige autor nas vodi kroz povijesni razvoj magije i magijske prakse od najstarijih pojava ljudske civilizacije pa do modernoga doba. Tu se navode razne magijske prakse koje su nastale u stara vremena, a kasnije su postale dio europske kulture i kršćanske vjerske prakse kako na Istoku,

³ Vukelić, 2021., 25.

tako i na Zapadu. Kao neke od najpoznatijih i nama najbližih primjera možemo navesti praksu skupljanja relikvija i paljenja badnjaka.⁴

Uz to autor navodi i biljke i biljne pripravke koji su se koristili prilikom magijskih obreda. Neke od biljaka koristile su se gotovo u potpunosti prilikom magijskih rituala i induciranja drugih strana svijesti, kao što je bunika, dok su druge biljke imale magijski, ali isto tako i izuzetno zapažen terapijski učinak. Kao najpoznatiji primjer za to možemo navesti bršljan.⁵

Za kraj ovoga dijela navest ću zanimljivu podjelu osoba koje se bave magijom. Autor navodi kako su magijski praktičari osobe koje se magijom ne bave stalno, već je magija dio njihovog kulturnog ili duhovnog svakodnevnog života. Autor navodi da postoji pet najčešćih načina na koji netko može postati magijskim praktičarem. To su:

1. hereditarno, ako osoba od svojih predaka nasljeđuje neki oblik magijskih osobina,
2. rođenjem u posebnim okolnostima, to bi najčešće značilo rađanje u vrijeme nekih posebnih vremenskih ili astronomskih prilika kao što je velika oluja, pomrčina Sunca, prolazak kometa ili rađanje djeteta koje je omotano bijelom ili crvenom placantom,
3. objavom, ako neki viši entitet, obično gog, da znanja ili pozove osobu na stvaranje nenaravnih pojava,
4. učenjem ili posvećenjem u nekom inicijacijskom obredu, što bi značilo uvođenje osobe u neki misterijski krug,
5. položajem u zajednici, na primjer najstariji muškarac u obitelji, ili sama pripadnost ženskom spolu kada su u pitanju magijske prakse vezane za zdravlje u obitelji.

Kao neki od primjera ovih magijskih praksi navode se alkemičari i babice. Najpoznatiji su primjeri alkemijske prakse potraga za kamenom mudraca, koji bi omogućio promjenu metala jednih u druge, i potraga za eliksirom mladosti. Također se profesija babica odnosno primalja smatrala magijskom profesijom jer je prije uspostave moderne medicine čin rađanja i stvaranja novoga života smatran činom duboko protkanim magijom i zbog toga je bilo potrebno u trenucima rađanja imati nekoga tko poznaje magijske procese. Babice bi svojim bajanjem (odnosno čaranjem i ponavljanjem određenih riječi) pomagale ženama prilikom poroda, a također su koristile i biljne pripravke koji su se upotrebljavali prilikom trudova i samog procesa rađanja.⁶

⁴ Vukelić, 2021., 135.

⁵ Vukelić, 2021., 212.

⁶ Vukelić, 2021., 245.

Ovime završavam prikaz prvog dijela i započinjem osvrt na drugi dio knjige koji se bavi magijskom praksom na hrvatskom prostoru. Drugi dio knjige podijeljen je na četiri velika poglavlja koja su međusobno razdijeljena na skoro četrdeset manjih cjelina. Imena većih poglavlja su *Magijske prakse u prapovijesti i starom vijeku*, *Sukob i suživot religije, prava i magije u hrvatskom srednjem i ranom vijeku*, *Magija i pučka kultura* te zadnje veliko poglavlje *Magija i suvremeno društvo*.

U prvoj cjelini *Magijske prakse u prapovijesti i starom vijeku* autor prikazuje razvoj magije od vremena prvih ljudskih naseobina na današnjem hrvatskom tlu pa sve do grčkih, egipatskih i rimskih utjecaja. Iako Egipat nije u neposrednom hrvatskom susjedstvu, trgovačkim putevima, ali isto tako i ratovima te migracijama raznih naroda koji su živjeli na Sredozemlju, egipatska kultura došla je i do obala Jadranskog mora. Tako autor navodi da su u okolici Zadra pronađeni razni kipići i amuleti koji na sebi imaju tipičnu egipatsku simboliku. Posebno je značajan amulet boga Ozirisa u obliku mumije, izrađen od olova i bronce, a pronađen na području Zadra.⁷

Od grčkog utjecaja najzanimljivije su misterije. Misterije su danas prepoznate kao zanimljivi magijski rituali koji su se održavali u kontekstu grčko-rimske kulture. Po svojoj definiciji misterije su svečanosti inicijacijskih društava koje se provode radi izgradnje osobne duhovnosti kod sljedbenika te njihova približavanja božanstvu. Razlika između misterijskih kultova i javnih religija je u tome što se rituali ovih kultova zbivaju u tajnosti i isključivo među odabranom populacijom često ograničena broja. Među najpoznatije misterije ubrajaju se Eleuzinske misterije koje su bile posvećene božici Demetri u jedinstvu s bogom Zeusom kao svojevrsnim jedinstvom neba i zemlje.⁸

U drugoj cjelini pod nazivom *Sukob i suživot religije, prava i magije u hrvatskom srednjem i ranom vijeku* autor govori o početnom utjecaju Avara i Germana te kasnijem slavenskom i protohrvatskom vjerovanju. Autor ovdje definira slavensko starovjerje kao animistički politeizam zasnovan na religijskim i magijskim kultovima šovanja prirodnih sila, katkad antropomorfiziranih u likovima patronatskih božanstava, kao i kultovima predaka. Ovaj oblik duhovnosti počiva na sličnim kulturnim osnovama koje su postojale kod svih slavenskih naroda koji su sudjelovali u seobama u 6. i 7. stoljeću. No to ne znači da su slavenska kultura i slavenska duhovnost bile potpuno ujednačene kod svih slavenskih plemena. Postojale su ponekad poprilično značajne razlike unutar slavenske duhovnosti. Slavenski panteon bogova nije postojao ili barem do sada nije potvrđeno njegovo postojanje. Primjer za to jest Svantevid

⁷ Vukelić, 2021., 298.

⁸ Vukelić, 2021., 301.

koji postoji kod Zapadnih Slavena, dok ga kod Južnih Slavena ne pronalazimo i njegovu ulogu gotovo potpuno preuzima Perun.⁹

Bitna tema u ovom poglavlju definitivno je odnos kršćanstva prema magiji. Autor navodi kako prvi inkvizitori dolaze uz prve crkvene redove, prije svega dominikance i franjevce. U početku su najviše zanimanja Crkve pobudili bosanski bogumili koji su imali svoj alternativni vjerski sustav koji je naišao na veliko neodobravanje od Katoličke crkve. Također, inkvizicija se bavila i pitanjima proricatelja budućnosti, čarobnjaka, vračara, zazivača duhova i drugih. Augustin Kažotić smatra se jednim od prvih autora iskaza o magiji i vještičarenju na hrvatskom tlu.¹⁰

Iduća cjelina govori o *Magiji i pučkoj kulturi*. Autor pučku kulturu definira kao vjerovanja, običaje i prakse koji su postojali kod nižih slojeva puka, a nastali su i bili prakticirani prije pojave industrijske revolucije. Takva se kultura obično temeljila na predajama, vjerovanjima i praksama koji su se prenosili usmenom predajom. Ova autorova teza poklapa se s ostalim antropološkim i etnografskim istraživanjima koja pokazuju da je početkom industrijske revolucije došlo do raščaravanja svijeta i nestanka velikog broja pučkih i seoskih tradicija. Također, knjiga *Imaginarni Balkan* Marije Todorove govori kako su čarobnost, mističnost i pomalo neciviliziranost i divljaštvo koje je Zapad upisivao u prostor Balkana posljedica kasnog dolaska Zapadnih trendova i izostanka industrijske revolucije u zemljama koje su bile pod osmanskim okupacijom. Pod pojmom pučke magije obično se misli na verbalnu magiju, a najpoznatiji oblici verbalne magije su basme, uroci i kletve. U ovom poglavlju autor govori i o liječenju biljem i načinu na koji je to bilo povezano s magijskim praksama.¹¹

U posljednjoj cjelini drugog poglavlja autor govori o modernim magijskim i ritualnim pojavama kao što su tajna društva i slobodno zidarstvo. Također se bavi temom šamanizma i neošamanizma, suvremenim vještičarstvom. Dotiče se i trenutnih duhovno-magijskih pojava kao što su Braco i komercijalizacija magije, koja se odvija kroz postojanje sve brojnijih dućana koji se bave ovakvim vidom posla. Zadnja cjelina ostavlja dojam da je sve prisutniji neopaganski pokret koji će u nadolazeće vrijeme imati sve više i više sljedbenika.

U zaključku bih naveo kako ova knjiga predstavlja izniman doprinos istraživanju magije i starih vjerovanja na prostoru Hrvatske. Ovo je prvo djelo u kojemu je na sveobuhvatan način predstavljena tisućljetna magijsko-paganska praksa na hrvatskom prostoru. Ova knjiga definitivno zaslužuje svoje mjesto na popisu visokokvalitetne znanstvene literature koja se bavi ovakvom tematikom, a s obzirom na to da prva prikazuje sveukupnu magijsku povijest

⁹ Vukelić, 2021., 336.

¹⁰ Vukelić, 2021., 361.

¹¹ Vukelić, 2021., 485.

hrvatskog prostora vjerojatno ima potencijala biti prevedena na engleski jezik kako bi i strani istraživači mogli konzultirati spoznaje koje autor u ovoj knjizi iznosi.

Popis literature

Vukelić, Deniver. *Magija na hrvatskom povijesnom prostoru*, Zagreb: Školska knjiga, 2021.

